

Читання теоретичні

Іван Фізер

ПРО ІСТОРІЮ В ЛІТЕРАТУРІ І ІСТОРІЮ ЛІТЕРАТУРИ

Коротко про дихотомію літератури й історії

Про суперечність літератури й історії писав ще в IV ст. до н. е. Арістотель у своїй “Поетиці” так: “Завдання поета – говорити не про те, що справді сталося, а тільки про те, що могло б статися, тобто про можливе або неминуче. Історик і поет відрізняються один від одного не тим, що один із них говорить віршами, а другий – прозою <...> відрізняє їх те, що один говорить про події, які справді відбулися, а другий – про те, що могло б статися. Тим-то поезія і філософськи глибша, і серйозніша за історію...”¹. Це визначення суперечності літератури й історії вважалося чи не аксіомою всіма раціонально зорієнтованими поетиками та історіографіями геть аж до XIX ст. Суттєву корективу цього визначення запропонував пруський історик Леопольд Ранке, твердячи, що література не може бути інструментом філософського і вслякого іншого знання, бо вона породжується ірраціональними та суб’єктивістськими імпульсами. Таким інструментом знання є історія, адже вона систематично зосереджена на тому, що справді було (*als es eingetlich war*) і що осмислене з перспективи його універсального значення.

Здавалось би, що твердження Ранке раз і назавжди пододало вірогідність арістотелівського твужізму. Та ні, бо саме в той час, його заперечив всеохопний романтизм, який знову наділив літературу функцією пізнання глибинної дійсності. Література, а зокрема поезія, в романтичній іпостазі, відзискали свій попередній гносеологічний статус. Наприклад, англійський поет Персі Шеллі доводив, що поет своєю творчою уявою бере участь “у вічному, безкінечному і єдиному” (“participates in the eternal, the infinite, and the one”). Його сучасник Джон Кітс вважав: те, що творча уява схоплює як Красу, мусить бути Правдою; не важливо, чи воно попередньо існувало, чи ні. Але найпалкішим захисником цієї функції поезії був німецький філософ-поет Фрідріх Ніцше. У своїх есеях, зокрема в “Народженні трагедії із духу музики” (“Die Geburt der Tragedie aus dem Geist der Musik”, 1878) і “Застосуванні та зловживанні історією” (“Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben”, 1874), він оголосив повну суперечність літератури й історії. Він твердив, що коли довести неприборкану історичну свідомість до її крайньої межі, то вона викорінює майбутнє, нівечить ілюзії й позбавляє явища тої атмосфери, в якій вони єдино здатні існувати. І ще – історія посилює в людях хворобливий воєризм, створює почуття запізнілості в світі, в якому все, що варто було б зробити уже було зроблено, вбиває в них імпульс до героїчного вчинку, який і відрізняє їх від усіх інших тварин. Історія – це коштовна і зайва розкіш знання. Натомість метафоричне мистецтво, яке

¹ Арістотель. Поетика. – К., 1967. – С.54.

діалектично поєднує аполлонівське і діонісійське начала, є єдиною запорукою проти науки “заморожених форм єгипетської закріпленості”². Історія і наука взагалі позбавлені здатності метафоричної трансформації життя.

Вплив ніцшеанського антиісторизму на письменників кінця століття (*fin de siècle*) був феноменальним. У творчості Жіда, Броха, Т.Манна, Сартра, Камю, Пруста, Музіля, Валері, Кафки, Джойса, “історія як кошмар” (вираз Стефана Дедалуса, героя Джойса) часто була тлом їхніх сюжетних конструкцій. Поль Валері так підсумував цей факт: “Історія — найзагрозливіший продукт, який виник із хімії інтелекту. Вона оправдує будь-що. Вона нічого нас не вчить, бо вона містить у собі все і постачає приклади для всього”³. Однак ніцшеанський антиісторизм не був широко розповсюджений у країнах центральної та східної Європи. Там історичне мислення й далі формувалось романтичною традицією, яку започаткував Вальтер Скотт у своїх історичних романах. Яскраві приклади цього в польській літературі — трилогія Г.Сенкевича “Вогнем і мечем”, “Потоп”, “Пан Володійовський”; в мадярській — роман Йокаї Мора “Сини людини з камінним серцем”; у чеській — романи А. Їрасека “Проти всіх”, “Братство”; в українській — історичні поеми Т.Шевченка, “Чорна рада” П.Куліша, “Захар Беркут” І.Франка. Звичайно, позатекстуальні причини цього історизму в цих країнах були багато в дечому відмінні, проте всіх їх єднала відсутність вільної історичної ретроспекції. В Україні, в другій половині XVIII ст. “скасовано майже всі рештки української автономії. Скасування гетьманщини, знищення Січі, закріпачення селянства... обернули Україну на російську провінцію... український народ робився помалу типовою ‘неповною нацією’, народом без культурних, важливих за тих часів суспільних клас — вищого духовенства та вищого дворянства. Тим самим відпадали не лише — почасти — творчі групи, які в XVIII ст. найбільше могли спричинитися до розвитку літератури<...> Єдиним атрибутом нації залишилась його народна мова<...> Свідоме та підсвідоме плекання народної мови, як мови літературної, принесла лише романтика та романтична думка”⁴.

У радянський період, зокрема з тридцятих років, тенденційний історизм марксистсько-ленінської історіографії став центральною формантою соцреалістичного канону. “Ми знаємо, — твердили Маркс та Енгельс, — тільки єдину науку, науку історії”⁵. Ленін, повторюючи за ними, писав, що “весь дух марксизму, вся його система вимагає, щоб кожне становище розглядалось (а) історично, (б) тільки в зв’язку з іншим, (в) тільки з конкретним досвідом історії. При чому, щоб це розглядання ані архаїзувалось, ані модернізувалось, але відтворювалось згідно з вимогами справжньої діалектики розвитку об’єктивного світу та його пізнання”. У застосуванні до літературного процесу цей історизм вимагав “історично конкретного зображення дійсності в її революційному розвитку, у поєднанні з обов’язками комуністичного виховання людей”⁶.

Сьогодні немає потреби доводити трагічні наслідки цього історизму в Україні. Вони вже загальновідомі. Якою мірою історичні романи “Гомоніла Україна” П.Панча, “Людолови” З.Тулуб, “Я, Богдан” П.Загребельного, “Володимир” С.Скляренка, “Під вічним небом” Вас.Шевчуча, “Мальви” Р.Іваничука, “Яса” Ю.Мушкетика, “Похорон богів” І.Білика, “На полі смиренному” Вал. Шевчука і багато, багато інших, дотримувались і відхилялись від цього історизму, однозначно

² Nietzsche F.W. *The Birth of Tragedy*. — New-York, 1956. — P.65.

³ Цит. за: *White Hayden*. *Tropics of Discourse*. — Baltimore, 1982. — С.36.

⁴ Чижевський Д. *Історія української літератури*. — Н.-Й., 1956. — С.329.

⁵ Маркс К., Енгельс Ф. *Сочинения*. — 1932. — Т.3. — С.16.

⁶ Ленин В.И. *Сочинения*. — М., 1941–1959. — Т.35. — С.200.

визначити неможливо. Однак сумніву немає, що їхні сюжетні конструкції, тою чи тою мірою, мусили споруджуватись згідно з цим історизмом, хоч не в усьому й не завжди. Дотримання й відхилення зумовлювалось і суворістю ідеологічного диктату впродовж 30–40-х років і відлигою в 60-х, і ревізійністичними коливаннями партійної лінії, і деякою мірою сміливістю автора. Візьмемо для прикладу два романи на тему Хмельниччини – “Гомоніла Україна” (1954) П.Панча і “Я, Богдан” (1962) П.Загребельного. У романі П.Панча Богдан Хмельницький зображений за рецептом соцреалістичної типізації. Покладаючись нібито на факти із документальної літератури, Панч, як твердив А.Ковтуненко, “потракував їх в дусі соціалістичного світогляду і останніх досягнень радянської історичної науки”⁷. Натомість образ Хмельницького у зображенні П.Загребельного, хоч і споруджений в контексті тої ж самої науки, семантично багатовимірний, що в його рецепції розкриває інтерпретаційні можливості. Я згоден з М.Павлишиним, що в цьому романі “портрет Хмельницького”, з одного боку, “задовольняє всі вимоги офіційної міфології, але рівночасно подає читачеві психологічно переконливий образ великої людини з широкою візією, харизмою, тонким інтелектом та дипломатичним хистом: людини з емоційним розумінням настроїв і бажань спільноти, з потенціалом для пристрасного відчуття кривди і любови”⁸. Про Хмельницького П.Панча цього не скажеш.

Історична проза в незалежній Україні помітно втратила на своїй попередній вагомості з двох основних причин: а) історія України більше не потребує літературного арбітра. Історію можна досліджувати та інтерпретувати без втручання ідеологічних опікунів; б) ринковий утилітаризм видимо позбавив літературу її соціальної функції, звів її до предмета торгівлі (commodity). Не сприяє сьогодні історично заякореній прозі і т.зв. постмодерністська парадигма з її покрученою епістемологією про відсутність розуму як арбітра добра і зла, правди і неправди, прекрасного і поганого, з її орієнтацією на антинарративність, фрагментацію, пародію, децентрування тощо. Все це суперечить історичній прозі, яка без “осюжетнення” (emplotment) історичних подій і без зображення їх у трагічній, комічній чи романтичній тотальності немислима.

Нова історія української літератури

Ганс Роберт Яусс 1970 року в есеї “Історія літератури як виклик теорії літератури” сказав про історію літератури таке: “В інтелектуальному житті нашого часу загальновідома форма історії літератури ледве животіє. Вона ще зберігається в державній системі іспитів як вимога для цих іспитів, які теж уже на порозі ліквідації. У Німеччині як обов’язковий предмет в середньошкільних програмах вона вже майже зникла. Ще можна знайти історії літератури на етажерках освіченої буржуазії, яка, за відсутності більш підхожого словника літератури, відкриває їх, щоб відповісти на перевірочні питання <...> Серйозна наука змагає до монографій в наукових журналах і наполягає на вимогливіших стандартах літературно-критичних методів стилістики, риторики, текстуальної філології, семантики, поетики, морфології, історичної філології і історії мотивів і жанрів”⁹. А чи так само і в інших країнах? Навряд. Твердження Яусса було реакцією на збюрократизований стан філологічної науки в німецьких школах і університетах і тому сьогодні воно в жодному разі не може бути аксіомою для української філології. Доводити не стану, чи стала історія літератури для німців зайвою чи ні.

⁷ Ковтуненко А. Петро Панч // Історія української радянської літератури. – К., 1965. – С.593.

⁸ Павлишин М. Канон та іконостас. – К., 1997. – С.68.

⁹ Jauss H.R. Toward an Aesthetic of Reception. – Minneapolis, 1985. – С.3.

Це їхня справа. Для нас вона, цупко вплетена в наш історично-суспільний контекст, залишається й далі вельми актуальна.

Дорадянські історії української літератури М.Петрова, М.Дашкевича, І.Франка, С.Єфремова, М.Грушевського, М.Возняка відбивали історіографічну позицію раннього німецького історика та літературознавця Георга Гервінуса, який у своїй “Історії поетичної національної літератури німців” (“Geschichte der poetischen Nationalliteratur der Deutschen”, 1835–1842), наполягав на національній сутності німецької літературної творчості. В українських історіях термінологічно національну сутність сформульовано як “народність літератури”, що, за визначенням М.Костомарова, означало достоєнне зображення свого, рідного, з усім карбом національного характеру. У подальшому і більш софістикованому варіанті народність літератури прочитувалась як культурологічна і психологічна своєрідність української художньої творчості.

Нова 10-томна історія української літератури (НІУЛ), що зараз готується в Інституті літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України, буде вже чи не дванадцятою з черги, коли не врахувати низку галузевих історій роману, драми, поезії та критики. Для ініціаторів та співавторів планованого видання потреба її появи очевидна: збагатилась текстуальна база української літератури, розширився понятійний інструментарій філології, марксівський фрейм української радянської “Історії...” у 8-ми томах робить її більш непридатною, діаспорна історія Д.Чижевського обмежена своєю зосередженістю на стильовій еволюції української літератури. НІУЛ, натомість, як твердить її головний редактор чл.-кор. НАНУ Віталій Дончик, “має <...> оприявнити великий синтез, органічну єдність герменевтичного і аксіологічного підходів, академічно колективного і індивідуально-особистісного письма, раціональних і інтуїтивних концепцій, історії процесу і “портретної історії”; літератури свого часу і свого місця (в її національній самототожності), уважно оброблених як і внутрішнього, так і зовнішнього контекстів”¹⁰.

Безперечно, така мета НІУЛ теоретично й текстуально вельми широка і вимоглива; тому, чи досяжна вона в таких вимірах? Скажу стисло і спрощено: звести герменевтичний і аксіологічний підходи в “органічну єдність”, при найкращому бажанні, важко, а то й неможливо, бо перший, за Гадамером, ніколи не завершений, а другий, як правило, остаточний. Ці два підходи суперечні, а то й взаємовиключні. Це саме стосується й “синтезу академічно колективного і індивідуально-особистісного письма.” Такий синтез навряд чи можливий в атмосфері плюралістичного мислення. В.Дончик свідомий труднощів такого синтезу і тому, либонь, у своїй доповіді “Про історію літератури, якої досі не було” твердить: “Справді, і вибір істотного, і синтез і “суперечність інтерпретаційних підходів”, і оцінки, позначені суб’єктивністю, — все це важливе і складне. Але вихід який? Так було і так буде завжди. Пишучи історію, принаймні академічного ґатунку, її автори не ставлять за мету ревізувати геть усі оцінки і виробляти їх наново <...> І все ж не варто вдаватися до протиставних, взаємозаперечних опозицій, як це іноді доводиться бачити” (С.13). То ж як тоді розуміти “великий синтез”? Діалектично чи, як це колись у США робив, з прагматичних міркувань, Рональд Крейн (R.S.Crane), як комплексне зіставлення двох інструментальних та вільних від будь-яких упереджень підходів?¹¹.

¹⁰ Дончик В. Про історію літератури, якої досі не було // Слово і Час. – 2002. – №4. – С.13. Посилаючись далі на цю статтю, вказуємо в тексті сторінку.

¹¹ Crane R.S. Critics and Criticism. – 1952.

НІУЛ споруджується за широкою гамою методологічних стратегій: історико-типологічної, художньо-формальної, естетично-оціночної, історико-біографічної, психоаналітичної, герменевтичної, порівняльної, структуральної, феміністичної, рецептивної. “Якість і органічність такої інтеграції,” твердить В.Дончик, “залежить від виконавців” (С.15). Я б це уточнив і сказав, що вона залежить передусім від їхньої свободи на власний погляд про сутність, специфіку й функцію літературного твору, бо кожна з цих стратегій визначається саме цим поглядом.

“Предметом і об’єктом дослідження,” інформує нас В.Дончик, “є постаті й твори; художні, стильові напрями й течії; визначальні, що проходять через усю історію літератури, проблеми, приміром, національної само-ідентичності <...> чи літературний процес, що вважаю найвідповіднішим у нашому випадку, – де і постаті і твори, і напрями, і проблеми, де тяглість і дискретність, рух і ретардації, забігання вперед і течії супротивні, річище і відгалуження, тексти і контексти, полілоги художніх текстів і суспільних реалій” (С.12). Одне слово, НІУЛ – це “рухома нараційна енциклопедія” (С.12). І ще: канон у цій історії “не видається продуктивним, тим більше обов’язковим, адже регламентовність, наперед- визначеність протипоказані такого типу історіям літератури; аксіологічна мета тут не превалює над інтерпретаційною; канон тут висновується, постає як результат усього багатозарового дискурсу” (С.12).

Сюжетний перелік вичерпний. Мене, однак, цікавить таке питання: наскільки розглядатиметься і як розглядатиметься в НІУЛ надто складне взаємовідношення постатей і творів? Бо тут конфлікт між психоаналітичною й формальною методологіями неминучий. Перша, будь вона фрейдівською, юнгівською чи лаканівською, обов’язково наполягатиме на розлозі використанні біографічних даних письменника як першопричини його творчості; натомість друга, як це є у Д.Чижевського, зводитиме їх до скупих віньеток. І ще: В.Дончик твердить, що аксіологічна мета не превалюватиме над інтерпретаційною, але вона, хочеш цього чи ні, все-таки буде. Можливо, було б краще не розрізняти ці дві мети, бо перша без другої зводиться до суб’єктивістського смаку, а друга без першої – до емоційно вихолощеної дескрипції. До речі, в естетиці ця проблема давня і по сьогодні однозначно не вирішена. Згадаю, що Роман Інгарден пропонував таку її розв’язку: формальну атрибутику літературного твору, його стильові властивості, сюжетні конструкції і все те, що є наяву, можна об’єктивно описати, без того щоб давати йому естетичну оцінку. Це і є об’єктивне академічне літературознавство. Натомість естетичний аналіз, як правило, монособ’єктивний, або, коли виникає груповий консенсус рецепції, інтерсуб’єктивний¹². Г.Яусс, як і всі представники рецепційної естетики, вважав, що естетичний аналіз єдино адекватний. Історія літератури, споруджена за рецептом Інгардена, була б близькою до історії Чижевського, а за Яуссом, її взагалі створювати непотрібно.

Не обійшлося до цього часу без критичних, а то й виразно недоброзичливих виступів проти НІУЛ, що, в демократичному суспільстві, цілком нормально. Що, однак, ненормально – це те, що дехто з критиків спрямував свої коментарі не так *ad rem* як *ad hominem*. Я маю на увазі, в першу чергу, критику проф. Григорія Грабовича. Вона заслуговувала б на ширше обговорення, коли б не її гостро інвективний тон. Піддавши безпощадній і надто зухвалій критиці “Історію української літератури ХХ ст.” (1995), в дечому і справедливій, він проектує недосконалість цього видання і на подальші історії, зокрема й на НІУЛ. Причиною цієї недосконалості, твердить він, була “майже повна відсутність розуміння історії літератури та історіографічного дискурсу” її авторів, “як чогось іманентно

¹² *Ingarden R. Vom Erkennen des literarischen Kunstwerks. – Tübingen, 1968. – P.174–342.*

проблемного й незавершеного, тобто джерела постійних запитань, а не легких, буцімто дефінітивних, об'єктивних і повних відповідей"¹³. Консерватизм цих авторів, на його думку, зумовлений інституційною інерцією і своєрідним прагматизмом. "Їхня фаховість вимірюється вітчизняними, ваківськими, а не міжнародними стандартами. Саме тому вони не здатні забезпечити тотожність і автентичність свого продукту <...> В теперішніх умовах і для теперішнього істеблїшменту таке завдання абсолютно непосильне та ... абсолютно небажане" (Грабович, с.11).

Що ж тоді пропонує проф. Г.Грабович? Та нічого, окрім повчання про те, що на Заході "нарративна форма викладу вже мало переконує, а сама ідея історії літератури, яка буцімто мала б охоплювати цілий процес з його зовнішніми та іманентними прикметами і представляти його з презумпцією автентичності, вважається — в контексті сучасної літературної теорії — певним оксюмороном та ілюзією" (Грабович, с.11). Отже, ви, консервативні й нездатні пострадянські філологи, вчіться і припиніть займатися ілюзіями. Це ж бо "ex cathedra locutus est", а до того іще з Гарвардського університету.

Чи справді на Заході все так, як проф. Грабович твердить? Навряд. Тут "контекст сучасної літературної теорії", на який він посилається, багатолікий і постійно мінливий. У США в академічних колах і поза ними яких тільки теоретичних міркувань про літературну творчість немає, і всі вони співіснують у динамічному змаганні за увагу читацької аудиторії. Позиція Яусса відносно історії літератури, на яку він посилається, безперечно цікава й багато в дечому адекватна, але тут вона далеко не єдина і не упривілейована. Сумніву немає, що ці відмінні теоретичні міркування мають вплив на формування "горизонту сподівання" і критиків, і професійних дослідників літератури. І саме це — головна причина того, чому в США і на Заході взагалі, в такому контексті важко спорудити таку історію літератури, яка б задовольняла наукові та дидактичні вимоги всіх, а не обов'язково тому, що вона нібито стала певним оксюмороном. Сам Яусс вважає, що рецепція тексту відбувається "в горизонті сучасних інтересів", які необов'язково філологічні, але так чи інакше впливають на цю рецепцію. Він теж свідомий психологічної складності герменевтичного процесу і тому пропонує піддати поетичний текст аж потрійному читанню, кожне з яких має підвищений когнітивний рівень. Тільки в цей спосіб, твердить він, можна дійти до справжнього розуміння естетичності тексту. Проф. Грабович був колись послідовником архетипної критики, потім Інгардена, потім Дерріди, а зараз рецепційну естетику вважає квінтесенцією філологічної науки. Проте такою вона не є. Праця Яусса "Літературна історія як виклик літературній теорії" ("Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwissenschaft", 1969) могла стати програмною до написання історії літератури з її позиції. Однак такою вона не стала. До цього часу такої історії ні в Німеччині, ні в іншій країні не написано. Вона залишилась тільки проектом¹⁴.

Чи сьогодні потрібна НІУЛ?

Це питання либонь уже зайве, бо хоч НІУЛ споруджується уже два роки, її потреба залишається і далі актуальною — культурологічно, історіографічно й дидактично. Як на мене, вона, як довідкове джерело і як підсумково оціночне зведення української літератури до містких текстів, слугуватиме, за виразом В.Дончика, її "нараційною енциклопедією".

— Історіографічно вона актуальна тому, що споруджується не за однією, як попередньо, марксіівсько-ленінською парадигмою, а за широкою гамою різних, часто суперечних підходів. Неважливо, чи вона "оприявнить великий синтез і

¹³ Грабович Г. Літературне історіописання та його контексти" // Критика. – 2001. – Грудень. – С.12. Далі посилання на цю статтю в тексті.

¹⁴ Див. наукову біографію Яусса "Historia Calamitatum et Fortunatum Mearum" or Paradigm Shift in Literary Study" // Future Literary Theory ed. by R.Cohen. – N.-Y., 1989. – С.112–128.

органічну єдність” цих підходів. Либонь ні, але ж їй і непотрібно бути такою єдністю, бо така єдність суперечила б тому контекстові, в якому вона споруджується. Я переконаний, що з перспективи історії, для майбутнього дослідника української літератури, мабуть, важливішим буде саме ця суперечність, ніж сам її об’єкт. НІУЛ, як і всі попередні історії, буде свідоцтвом “духу часу” (Zeitgeist).

— Культурологічно НІУЛ актуальна не тільки тому, що вона — заміник радянської історії української літератури, а й тому, а можливо, саме тому, що вона: а) є приводом до відтворення тої літературно-мистецької спадщини, яку було вилучено з історичної пам’яті марксистсько-імперською цензурою, б) що вона деідеологізує все те, що ця цензура спотворила й поставила на службу чужим та позамистецьким цілям, і в) тому, що вона, у зв’язі з іншими науковими проектами, динамізує сучасне культурологічне поле.

— Дидактично НІУЛ актуальна тим, що вона, як і попередні історії, буде довідковим джерелом до послуг не тільки професійних філологів та студентів словесності, а й освіченої громадськості. В Україні так було і так буде, допоки українську літературу вважатимуть сховищем культурно-національних цінностей.

Нова історія української літератури: якою їй бути?

Це питання обговорювалось в Інституті літератури на “кількох велелюдних зустрічах”. Копій цих обговорень я не бачив, а можливо, вони не протоколювались. Не припускаю, однак, щоб така масштабна праця споруджувалась без попередніх, хай надто загальних, історіографічних та методологічних узгоджень.

Отже, якою саме я хотів би бачити НІУЛ? 1) Я хотів би, щоб її співавтори, як колись писав великий історик французької літератури, Густав Лансон, “звели до необхідного й законного мінімуму свої особисті почуття”¹⁵. НІУЛ не повинна бути полем бою супротивних антагоністів. На це є критика. Я хотів би, щоб вона була оптимально інформативна, стилістично прозора, і за вагомістю літературних періодів, естетичних течій та письменників зрівноважена. 2) Я хотів би, щоб її представлення стильових систем, літературних напрямків, як і окремих письменників, відповідало б досягненням сучасного мовознавства та сучасного поетикального аналізу, а не перебувало (як у попередніх історіях, включно з історією Чижевського) на рівні старосвітської поетики. 3) Я хотів би, щоб НІУЛ була історією без історизму, цебто без навмисного ідеологічного підтексту та апріорно встановленої телічної спрямованості української літератури. Хай її співавтори мають свою думку щодо добору фактів, їх інтерпретації, когерентності та історичної вагомості. Однак цю точку зору, як доречно сказав Карл Поппер про історію взагалі, потрібно “усвідомлювати і ставитися до неї критично, тобто уникати по можливості несвідомого, а тому некритичного упередження у викладі фактів. У будь-якому іншому відношенні інтерпретація повинна говорити за себе, і її достоїнствами будуть її плідність, здатність висвітлювати факти історії”¹⁶.

І на завершення цієї доповіді, хочу повторити своє твердження про те, що НІУЛ, як і всі попередні історії української літератури, не буде, бо не може бути, знову за Поппером, історією “такого минулого, яким воно насправді мало місце”. Зате на створення “інтерпретацій цього минулого, жодна з яких не буде остаточною, має право кожне покоління. І не лише право, а й певний обов’язок зробити це, оскільки справді відчуває нагальну потребу в цьому”¹⁷. Я переконаний у тому, що материкові філологи, котрі взяли за написання НІУЛ, доведуть її до успішного завершення.

м. Сомерсет, США

¹⁵ Lanson G. Methodes de l'histoire litteraire. — Paris, 1925. — P.33.

¹⁶ Поттер К. Відкрите суспільство та його вороги. — К., 1994. — Т.2. — С.291.

¹⁷ Там само.